

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Tikėjimo didybės simbolis

Priešais mane – dar viena knyga apie Vilnių. Tik ji kitoniška nei iki šiol rašytos – Tomo Venclovo, Broniaus Makauskio, kun. Prano Biečiauskio (dienoraštis), Rapolo Mackonio, mano senos bičiulės Gražinos Mareckaitės ir kt. Šią prabangiai atrodančią knygą, kurios autorius yra Vilniaus senamiesčio restauracijos grandas Napalys Kitkauskas, išleido „Kultūros“ leidykla bei VŠĮ Lietuvos kultūros politikos institutas. Knyga pavadinta „Vilniaus arkikatedros požemiai“. Joje daug iliustracijų, kurių autoriai yra žinomi fotomenininkai Mečislovas Sakalauskas ir Vaidotas Aukštaitis. Tos iliustracijos apie paslaptinguosius arkikatedros radinius, glūdinčius katedros fundamentu... Po žeme, kuri visą laiką buvo šventa.

Vilniaus katedra visada domino ir vilniečius, ir atvykėlius. Sutartinai manoma, kad ji buvo ir yra Vilniaus širdis. Taip pat manoma, kad ji yra ne tik lobynas pažinti praėjusių laikų Vilniaus architektūrą ir buvusius mūsų bendrapiliečius. Ji svarbi šių dienų vilniečiams ir jų svečiams, kaip mūsų sostinės dvasinis centras. O Napalys Kitkauskas, jau daugel dešimtmečių nuoseklus Vilniaus senamiesčio tyrėjas, surinko daug medžiagos ir apie Katedros požemius. Jo tekstą papildė knygos iliustracijos, o gal atvirkščiai... Kuo labiau ištirtos arkikatedros puošnios vidinės erdvės, tuo yra svarbesni tyrimai, kas slypi po Katedra, kokie lobiai po žeme atveriami XXI amžiaus vilniečiams ir jų svečiams.

Visų pirma, aiškėja, kad Katedra, kaip mokslininkai tyrėjai jau spėliojo, pastatyta ne tuščioje vietoje. Jos pamatai remiasi į buvusią pagonių šventyklą, nes jau senieji lietuviai jautė ypatingus žemės klodus, susiformavusius greta tekančio vandens. Senovės žmonėms vanduo buvo svarbus ir kaip išgyvenimo šaltinis, ir kaip gynėjas nuo netikėtų priešų antpuolių. Šiandieninės Neries ir Vilnelės sąjungą anuomet papildė įvairūs šaltiniai, trykšdami iš žemės gelmių.

Beje, knygos įžanginiam žodžiui pasirinktas fragmentas iš buvusio katedros klebono monsinjoro Kazimiero Vasiliausko pamokslo: „Čia mūsų protėvių galvas palietė pirmieji krikšto vandens lašai, čia mūsų tėvams nušvito pirmieji krikšto Kristaus evangelijos spinduliai. Čia buvo vainikuojami Lietuvos karaliai ir didieji kunigaikščiai“. Prie Katedros durų meldavosi karalaitis Kazimieras, tapęs pirmuoju Lietuvos šventuoju. Po mirties jis buvo palaidotas vienoje iš Katedros požeminių kriptomų. Kaip ir karaliaus Žygimanto Augusto žmonos Elžbieta Hasburgaitė ir Barbora Radvilaitė. 1931 m. požemiai buvo tyrinėjami, ieškant Vytauto Didžiojo palaikų, tuomet buvo rastas pagonių šventyklos aukuras, taip pat karų metais paslėptas katedros lobynas: bažnytinės taurės, monstrancijos, kielikai, relikvijorius... Naujaisiais laikais, XX a. viduryje, Katedroje darbavosi vyskupas Jurgis Matulaitis, tapęs sovietų kalėjimų kankiniu, prieš Antrąjį pasaulinį karą joje kunigavo kita sovietinio režimo auka – arkivyskupas Mečislovas Reinys. Sovietmetyje Katedra buvo paversta Paveikslų galerija (reikia dėkoti Dievui, kad ne sandėliu, kaip atsitiko su kitomis Vilniaus šventovėmis), o dabar ja didžiuojasi visi mūsų sostinės gyventojai ir gėrisi Vilniaus svečiai. Katedra yra tvirta, nes jau baltai prieš daugelį šimtmečių čia rado savo dvasinio pasaulio centrą. Keičiasi laikai, kinta papročiai, bet dvasinis žmogaus centras nepatiria laikų kaitos. Jis yra nepajudinamas kaip pasaulio centras tikėjimo kupiname žmoguje.

Aldona Žemaitytė-Petrauskienė

Isidore Laurent Deroy pagal Vasilijų Sadovniką. Vilniaus katedra, 1847. Popierius, tonuota litografija

Tilto gatvė

*Nutols turgaviečių ir balaganų triukšmas,
muitininkų ir sargų alsavimas.
Lyg upė ratilais sutirps
nublankęs užmirštas nežinomų miestiečių balsas...
Bet miesto upė plauks ir plauks,
ir jos tekėjimas – skaidrus ir drumzlinas, ir savitas,
ir skersgatvio akmuo tarytum vieškely –
nuo rūko, pelenų ir dulkių balsvas...
Tvirti ir gilūs gatvės poliai.
Pro kampuotus stogus, krintančius į laiko tėkmę, –
nenykstantis vandens blizgėjimas,
apgriuvę kontraforsai, vartuose vaivorykštės...
Ir senos tvoros – lyg turėklai...
Bet pavasario šviesa čia grindinį aptėkšime –
per XX amžių nukaukšės
iš po juodų skarelių žvelgiančios barboros...*

Judita Vaičiūnaitė

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2018 m. suteikė 10 000 Eur paramą šeštadieniam „Draugo“ priedui „Kultūra“, projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuvių puoselėjimas pasaulyje“

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Aldona Žemaitytė-Petrauskienė. Tikėjimo didybės simbolis • **2-as psl.** Viktoras Nakas. Lietuvos laisvės byla Jungtinėse Amerikos Valstijose Nepriklausomybės išvakarėse • **4-as psl.** Astrida Petraitytė. Dainų šventės spalvingosios atšakos • **6-as psl.** Algis Vaškevičius. Dailininko Adomo Galdiko jubiliejui – retrospektyvinės „Kūrybos briaunos“ • **7-as psl.** Antanas A. Jonynas. Eilėraščiai • **8-as psl.** Kultūros kronika

Kitame numeryje: Kunigą Kęstutį A. Trimaką prisiminus • Menininkai iš JAV ir Didžiosios Britanijos – Marijampolėje

Redaguoja Renata Šerelytė renata.serelyte@gmail.com • Maketuoja Jonas Kuprys

Lietuvos laisvės byla Jungtinėse Amerikos Valstijose Nepriklausomybės išvakarėse

Viktoras Nakas

Prieš beveik 27 metus birželio 13 d. sėdėjau Baltųjų rūmų salėje, laukiau ateinant prezidento George H. W. Busho. Salėje buvo nemažai lietuvių, latvių ir estų kilmės Amerikos piliečių – keliasdešimt, o gal net šimtas. Drįstu spėti, kad tai daugiausia pabaltiečių tuose rūmuose per pusę šimtmečio. Prezidentas atėjo pasirašyti Pabaltijo Laisvės Dienos proklamacijos, praėjus penkiems mėnesiams po kruvinių įvykių prie Vilniaus televizijos bokšto. Prieš tai tarė žodį susirinkusiems, prie jo dar sugrįšiu.

Kuomet prezidentas baigė kalbėti, aš pas jį nuskubėjau, nešinas laišku. Jį įteikdamas, jam sakyčiau: „Pone Prezidente, malonėkite paklausti pono Gorbačiovo, kodėl jis neišleidžia Amerikos piliečių į Baltijos šalis.“ Jis laišką perdavė patarėjui ir man tare: „Žinot, Jūs ne pirmas man tai sakote.“

Likus dešimčiai dienų iki šio renginio Baltuosiuose rūmuose, palydėjau žmoną į aerouostą. Iki paskutinės dienos turėjau vilčių, kad su ja kartu keliausiu į Lietuvą. Turėjau kvietimą atvykti – gavau jį iš Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos. Kuomet paaiškėjo, kad mano viza blokuojama, Lietuvos atstovas Maskvoje pasidomėjo, kas tai per problema. Atsakymas buvo toks: Mykolo Burokevičiaus pagėidavimu Vilniaus KGB mane įtraukė į juodąjį sąrašą. Vėliau, Lietuvos valdžiai perėmus KGB rūmus, gavau kopiją savo KGB bylos. Ten radau dokumentą, kuriame surašyti mano antisovietinės veiklos pavyzdžiai, ypač dirbant Lietuvos informacijos centru. Pabaigoje pažymėta, kad KGB viršininkas Eduardas Eismuntas pritarė rekomendacijai, kad man būtų uždrausta vykti į Lietuvą penkerius metus.

Kaip prezidentas Bushas man sakė, ne vienas aš buvau skriaudžiamas. Tuometinis Šiaurės Amerikos lietuvių fizinio auklėjimo ir sporto sąjungos pirmininkas Valdas Adamkus 1991 m. balandžio 30 d. spaudos konferencijoje Vilniuje sakė, kad TSKP organizacija Lietuvoje sudarė juodąjį sąrašą „nusiiktusių Lietuvai asmenų“, kuriems nebus duodamas leidimas į Lietuvą atvykti. Anot Adamkaus, tame sąraše – 36 asmenys.¹

Iš to galima daryti išvadą, kad naktinei partijai ir kitiems, kurie buvo suinteresuoti, kad Lietuva liktų TSRS sudėtyje, išeivijos lietuviai buvo tikra rakštis. Manau, kad Lietuvos Atgimimui prasidėjus, jie tapo sovietų santvarkai pavojinga jėga.

Kodėl jie buvo pavojingi, paaiškinsiu pasiremdamas daugiausia Lietuvos informacijos centro veiklos pavyzdžiais. Neįmanoma per 20 minučių aptarti kitų išeivijos organizacijų veiklos. Bet reikia pabrėžti, kad jų buvo daug. Dar Gorbačioviui neperėmus Sovietų Sąjungos valdymo, Jungtinėse Valstijose Lietuvos laisvei dirbo Lietuvos Bendruomenė ir jos padaliniai keliasdešimtyje Amerikos miestų, Amerikos Lietuvių Taryba, VLIK'as, Lietuvos Vyčiai, įvairios politinės partijos. Lietuvos Atgimimui prasidėjus, išdygo dar kokios 10 savanoriškos veiklos organizacijų įvairiose lietuvių telkiniuose. Reikėtų paminėti penkias ar daugiau pabaltiečių organizacijų, kuriose buvo atstovaujama lietuviams. Daugelis jų palaikė tiesioginį ryšį su prieškarinės Lietuvos diplomatinė tarnyba ir iš jos laukė patarimų ir gairių.

Amerikos Lietuvių Romos katalikų kunigų vienybė 1961 metais įsteigė Lietuvos Katalikų religinę šalpą. Jos tikslas buvo visokeriopais būdais šelpti tikinčiuosius Lietuvoje, ypač tuos, kurie buvo persekiojami už tikėjimą. Religinei šalpai 1976 metais ėmė vadovauti kun. Kazimieras Pugevičius iš Baltimorės. Po trejų metų jis pasamdė Gintę Damušytę vadovauti Lietuvos informacijos centrui New Yorke, kad būtų praplėstas ir sustiprintas informacinis darbas apie Lietuvos Katalikų bažnyčią ir apie tikinčiuosius. Jie ėmėsi versti „Lietuvos Katalikų bažnyčios kroniką“ ir kitą pagrindžio spaudą ir plačiai ją skleisti tarp amerikiečių. Gimę ir augę Amerikoje, jie nedvejojo išeiti iš lietuviško kaimo ir ieškoti ryšių arba sąjungininkų kitur, ypač su spauda, nevyriausybinėmis organizacijomis ir Amerikos Katalikų

bažnyčios atstovais. Tuo pačiu jie neužmiršo pastoviai informuoti išeivijos lietuvių apie jų veiklą ir dalytis žiniomis, kurias gaudavo iš Lietuvos. Kai Gorbačiovas paskelbė „glasnost“ ir „perestroikos“ programą, informacijos centras galėjo pritaikyti jau įgytą veiklos patirtį prie naujos padėties ir ją visiškai išnaudoti.

Tuo tikslu buvau pasamdytas vadovauti Lietuvos informacijos centro filialui Washingtone. Mano užduotis – plėsti anksčiau minėtą tinklą, surasti daugiau draugų Lietuvos bažnyčiai, sudominti Washingtone esančius žurnalistus žiniomis apie Lietuvą, kurias Gintė (o vėliau ir aš) teikėm spaudai. Kun. Pugevičiaus draugas iš Baltimorės George Weigel, vėliau pagarsėjęs kaip šv. Jono Pauliaus II biografas, pasisiūlė padėti steigti Lietuvos Katalikų religinės laisvės grupes JAV kongrese. Ir Senate, ir Atstovų rūmuose suradom po vieną demokratą ir po vieną respublikoną tai grupei vadovauti. Iš viso – du senatoriai ir du Kongreso atstovai.

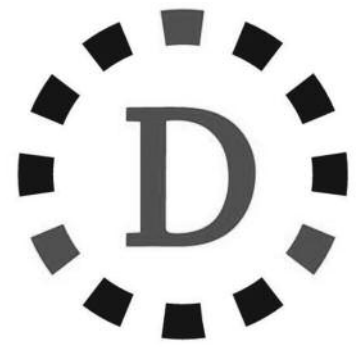
Per tas religinės laisvės grupes atradom kūrybingų būdų Lietuvos bylai kelti. Štai koku būdu tai darėm. Informacijos centras parinkdavo asmenį Lietuvoje, kuris koku nors būdu kentėjo dėl įsitikinimų, dažniausiai politinį kalinį. Paruošdavom laiško projektą ir parinkdavom adresatą, kuriam reikėtų iškelti to lietuvių bylą. Jeigu viskas patenkino, davom mūsų bendražygius kongrese, jie laiško tekstą paleisdavo, kviesdami kolegas Kongreso atstovus ar senatorius jį pasirašyti. Tuo tarpu Lietuvos informacijos centras per savo lietuvių spaudos ir aktyvistų tinklą pranešdavo, kad toks laiško projektas keliauja per kongreso raštines ir ragindavo, kad pavieniai Amerikos lietuviai tuoj pat telefonais skambintų savo Kongreso atstovams ar senatoriams, prašydami, kad jie prie to laiško prisijungtų. Kai pasibaigdavo parašų rinkimui skirtas laikas ir laiškas būdavo pasiūstas adresatui, informacijos centras Vakarų spaudos atstovams New Yorke, Washingtone, Maskvoje ir kitur paleisdavo žinią anglų kalba apie laišką. Neaplenkdavome ir «Amerikos Balso» bei Vatikano ir Laisvės radijo, kurie perduodavo žinią į Lietuvą. Jeigu Vakarų spauda tuo laišku susidomėdavo ir savo ruožtu apie jį parašydavo, kartais net ir TASS'as ar kita sovietinė agentūra sureaguodavo, žinoma, neigiamai.

Dar ir šiandien, po keliasdešimties metų, stebiuosi, kokių gerų rezultatų sulaukdavom. Štai, pavyzdžiui, daugiau kaip šimtas kongresmenų 1987 m. liepos 20 d. laiške Sovietų Sąjungos Religinių reikalų departamento pirmininkui Konstantinui Karčevui prašė, kad 26-erius metus užsitęsusi vidinė tremtis Vilniaus vyskupui Julijonui Steponavičiui užsibaigtų.² Tų pačių metų rugsėjo 15 d. JAV Atstovų rūmai balsavo už rezoliuciją, raginančią Sovietų Sąjungą gerbti Lietuvos katalikų religines teises. Rezoliuciją įvedė anksčiau minėtos Religinės laisvės grupės kopirmininkai. Jie surinko 42 kosponsorius. Už rezoliuciją balsavo 400 kongresmenų. Balsuojančių prieš nebuvo.³ 1987 m. birželio – 1988 m. kovo mėn. laikotarpiu buvo paskleisti dar aštuoni kongresmenų laišukai, užtariantys buvusius ar esamus politinius kalinius Alfonsą Svarinską, Sigitą Tamkevičių, Viktorą Petkų ir Balį Gajauską.

Šių laišku rašymo ir parašų rinkimų akcijoje galima kai ką išvelgti apie Lietuvos laisvės bylą tais laikais. Pirma, būta daug palankumo ir vienoje, ir kitoje pagrindinėje Amerikos politinėje partijoje Lietuvos atžvilgiu. Antra, tas geranoriškumas atsirado ir išliko ne todėl, kad Lietuva būtų laikoma svarbia, o dėl nuolatinio Amerikos lietuvių spaudimo rinktiems atstovams kongrese, nes atstovai buvo jautrūs bet kokiems rinkėjų pageidavimams. Dirvą nuolat turėjo paruošti Amerikos lietuviai.

Trečia, Amerikos lietuviai užsiiminėjo dvigubu informavimo ir ugdymo darbu: ugdė ir kėlė Lietuvos gyventojų religinį ir politinį sąmoningumą per Vakarų radiją, sugražinant žinias apie tai, ką vadinamieji disidentai veikė per Lietuvos Katalikų bažnyčios kroniką ir kitą pagrindžio spaudą. Tuo pačiu ugdė ir kėlė Amerikos politikų ir spaudos sąmoningumą Lietuvos atžvilgiu.

Ketvirta, maždaug iki 1987 m. rudens kalbos apie Lietuvą sukosi žmogaus ir religinių teisių plotmė-

ADOLFO DAMUŠIO
DEMOKRATIJOS
STUDIJŲ CENTRAS

Adolfo Damušio demokratijos studijų centro atidaryme kalbėjo Vilniaus arkivyskupas Gintaras Grušas

je. Apie Nepriklausomybę buvo mažiau kalbama, kadangi amerikiečiams tai atrodė visiškai nerealus siekis.

Didysis lūžis, apie kurį Amerikos lietuviai svajojo, įvyko netrukus po tų laišku akcijų pradžios. Vieni tuo lūžiu laikys Lietuvos Persitvarkymo sąjūdžio įsteigimą 1988 m. birželio mėnesį. Bet Jungtinėse Valstijose gyvenantiems, manau, lūžis įvyko 1987 metų rugpjūčio 23 d. mitinge, kurį Lietuvos Laisvės Lyga suorganizavo prie Adomo Mickevičiaus paminklo. Tai buvo kaip nedidelis bombos sprogdymas Vakaruose. Pavyzdžiui, žinią apie tai „New York Times“ skelbė pačioje svarbiausioje vietoje – pirmame dienraščio puslapyje.⁴ Po to mitingo prielaidos apie Lietuvos bylą pasikeitė.

Pažvelkime į tas prielaidas, kurios buvo plačiai pasklidusios prieš 1987 m. rugpjūčio mėnesį. „Washington Post“ 1978 m. liepos mėnesį buvo atspausdinti vieno žurnalisto apsilankymo Lietuvos pasiuntinybėje Vašingtone įspūdžiai.⁵ Su lengva pagieža jis apibūdino Lietuvą kaip fantomą, kaip šalį, kuri neegzistuoja. Charge d'affaires Stasys Bačkis jam atrodęs nuliūdęs ir išvargęs. Aplinka žurnalistui primenanti laidotuves. Taip ne vienas žurnalistas apibūdino mūsų pasiuntinybę ir su ja susijusias viltis atstatyti Lietuvos Nepriklausomybę. Po kelių metų buvęs Senato užsienio reikalų komiteto štabo viršininkas paskelbė straipsnį kitame laikraštyje, kuriame rašė: „Klausimas... iškyla – ar dar ilgai Jungtinės Valstijos žada išlaikyti diplomatinę fikciją, kad Latvija ir Lietuva esančios suverenios, nepriklausomos valstybės, o ne dalis Sovietų Sąjungos, kuri jas okupavo nuo 1940 metų.“⁶

Tais laikais išeivijos lietuvių, ypač vadinamos dipukų emigracijos darbą ap sunkindavo du dalykai. Pirmas, sovietinis agitpropas juodino pokario išeivius dėl jų tariamų fašistinių įsitikinimų. Dar blogiau – pavienių lietuvių kolaboravimas su naciais ir dalyvavimas žydų genocide buvo primestas visiems dipukams. Tas kaltinimas rado palankų atgarsį Amerikos žydų visuomenėje ir mums buvo žalingas. Antra, nors Amerikos plačioji visuomenė buvo nusiteikusi prieš komunizmą, tačiau tarp kai kurių įtakingų amerikiečių vyravo nuomonė, kad antikomunistai perlenkia lazda. Esą jie per daug aršūs. Užtat jiems oponuoti atsirado tokių, kuriuos kai kas ėmė vadinti antiantikomunistais, nemėgstan-

Atkelta iš 2 psl.

čiais nei komunistų, nei tų, kurie per stipriai prieš juos pasisako. Tokį pavyzdį matėme 1983 m. kovo mėn., kai prezidentas Ronaldas Reaganas prakalboje pavadino sovietų komunizmą „blogio ašimi moderniam pasauliui“ ir Sovietų Sąjungą apibūdino kaip blogio imperiją. Du žymūs „New York Times“ apžvalgininkai jį dėl to smarkiai sukritikavo. Vienas prakalbą pavadino „primityvia“, kitas sakė, kad ji esanti „pavojinga.“⁷ Buvęs aukšto rango diplomatas George Ball, tarnavęs prezidentams Kennedy ir Johnson, paskelbė atvirą laišką Reaganui, kuriame jis kritikavo prezidento „obsesinę neapykantą tam, ką Jūs vadinate ‘blogio imperija’“.⁸

Demonstracijos prie Mickevičiaus paminklo ir po to sekęs Sąjūdžio steigimas 1988 metų vasarą įgailino išeivijos lietuvius palaipsniui atsikratyti tų neigiamų prielaidų naštos. Jeigu mus anksčiau vadindavo dešiniųjų pažiūrų emigrantais (angliškai „right wing emigres“ skambėjo kaip švelnus keiksmazodis), tai dabar jau į mus pradėjo žiūrėti kaip į vertingus tarpininkus, kurie supranta lietuvių tautos lūkesčius ir gali žurnalistus suvesti su Lietuvos lyderiais. Jeigu anksčiau į mūsų siekius padėti Lietuvai atgauti Nepriklausomybę buvo žiūrima su gailėsčiu ar pagieža, tai dabar į mus žiūrėjo kitaip. Vietni mus traktavo su tam tikra pagarba, pradėjo mus laikyti Lietuvos žinovais ir net kviešti į eterį kalbėti apie Lietuvą. Kiti į mus žiūrėjo su baime, kad tik nepaklusnūs lietuvių nesugadintų santykių tarp Sovietų Sąjungos ir Amerikos.

Išsakyti visą tai, ką lietuvių informacijos cent-

timo Lietuvon.

Amerikos lietuviai prie Nepriklausomybės atstatymo prisidėjo tiek, kiek tik jų jėgos leido. Jie tai darė su pasididžiavimu ir dėkingumu, kad pagaliau, po tiek neviltingų metų, jiems pasitaikė proga atitaisyti tautai padarytą didžiulę skriaudą. Kai 1990 m. kovo 11 d. Lietuva paskelbė atstatanti Nepriklausomybę, Amerikos lietuviai laukė, kad prezidentas pripažintų Lietuvos valdžią. Bushas, kaip ir kiti Amerikos politikai, daug metų kopė karjeros laiptais gaudydamas balsuotojų pritarimą. Kaip ir kiti tuo tikslu jis skambiomis frazėmis gynė Rytų Europos pavergtų šalių teisę į laisvę ir nepriklausomybę. Žinome, kad Bushas nuvydė lietuvius po kovo 11 d. Amerikos lietuvių reakcija galima įvertinti iš paties Busho viešai pareiktų žodžių 1990 metų gegužės 3 d. Jis tą dieną priėmė Lietuvos ministrę pirmininkę Kazimierą Prunskienę. Prieš tai jis susitiko su spaudos atstovais. Atsakydamas į klausimą apie Lietuvos nepriklausomybę, jis pasakė, „Aš turiu įtikinti Amerikos lietuvius, kad mano noras dėl jų laisvės ir laisvo apsisprendimo yra toks pat stiprus kaip ir bet kieno kito.“ Tai buvo nuostabus komentaras, ko gero, pirmas kartas istorijoje, kai Amerikos prezidentas viešai pripažino, kad jis turi Amerikos lietuvius įtikinti dėl bet kurios priežasties. Iš to galima daryti išvadą, kad Amerikos lietuviai buvo jėga, su kuria prezidentas turėjo skaitytis, kad jis tuo momentu iš jų jautė didelį spaudimą ir matė reikalą į tai reaguoti.

Deja, nors prezidentas gal ir jautėsi Amerikos lietuvių reakcijos įgeltas, jis vis dėlto nepakeitė savo atsargios nuostatos Baltijos šalių atžvilgiu, ne-

žavę dėl Lietuvos Nepriklausomybės. Deja, nepaisant jų stiprių norų ir įsitikinimų, jie nesugebėjo prezidento Busho įtikinti, kad Amerika turėtų 1990 m. kovo 12 d. pripažinti Lietuvos Nepriklausomybės atstatymą. Jis pasirinko Gorbačiovą ir tai darė, ko gero, įsitikinęs, kad Amerikos balsuotojų dauguma jo nuostatą palaiko.

Ta nuostata Bushui šiek tiek kainavo. Kontrastas tarp Reagano, drąsiai pasmerkusio blogio imperiją, ir Busho atsargios, pragmatiškos politikos Amerikos lietuviams buvo akivaizdus ir skaudinantis. Kaip žinia, daugelis ankstesnės emigracijos lietuvių dirbo angliakasiais didelėje Pensylvanijos valstijoje. Istorikas Michael Beschloss ir buvęs žurnalistas Strobe Talbott knygoje apie Šaltojo karo pabaigą aprašė specialius rinkimus 1991 m. lapkričio mėnesį pakeisti avarijoje žuvusių Pensylvanijos senatorių. Buvo prognozuojama, kad Busho parrinktas Respublikonų partijos kandidatas, buvęs teisingumo ministras, laimės prieš Demokratų partijos kandidatą, kuris buvo laikomas silpnesniu. Vis dėlto pralaimėjo Busho žmogus. Pasak autorių, Bushui nerimą kėlė apklausos po tų rinkimų, kurios rodė, kad Rytų Europos kilmės Pensylvanijos balsuotojai balsavo būtent už demokratą, norėdami nubauti Bushą už pavėluotai suteiktą Baltijos šalių pripažinimą.¹² Po metų Bushas antrą sykį kandidavo į prezidentus ir pralaimėjo. Ar jo pralaimėjimą lėmė nepatenkintų Rytų Europos kilmės rinkėjų balsai, nežinome. Kad tokių buvo – netenka abejoti.

Kadangi šios konferencijos bendra tema yra apie dabarties lūkesčius ir rūpesčius, pabaigai pasiūlysiu kelias minutes.

Pirma, Amerikos lietuviai turi tam tikrą jėgą, kuri Lietuvai gali būti naudinga. Bet Lietuvos piliečiai ir politikai neturėtų laukti, kad toji jėga būtų tokia stipri ar tiek Lietuvai atsidavusi, kokia ji buvo 1987–1991 metais. Kaip Atgimimo laikotarpis prieš 30 metų Lietuvoje pasižymėjo ypatinga lietuvių piliečių vienybės ir susiklausymo dvasia, taip ir Amerikoje lietuviai tomis dienomis su didžiuliu nuosiirdumu ir entuziazmu ėmėsi visais įmanomais būdais atmokėti moralinę skolą, kurią jie jautė savo tautiečiams, turėjusiems pakelti 50 metų okupacijos našta. Sovietmečiu mūsų išeivių vaizduotėje Lietuva atrodė labai didelė. Dabar ji atrodo gerokai mažesnė, kitaip sakant, normali.

Antra, nepaisant to, kiek Amerikos lietuviai bus užsidegę dėl Lietuvos, jų įtakai yra riba, kurią kaip tik ir matėme prieš keliasdešimt metų Lietuvai kritišku laikotarpiu. Amerika pirmiausia gins, kaip ir kitos šalys, savo interesus. Mažos šalys, tokios kaip Lietuva, visada turės kovoti dėl jos dėmesio ir paramos. Lietuvos gyventojams manyti kitaip, turint omenyje didelį ir dažnai grėsmingą kaimyną, būtų itin pavojinga.

Parengta pagal pranešimą Adolfo Damušio politinių studijų konferencijoje „Laisvės byla ir išeivija: palikimas, dabarties rūpesčiai ir lūkesčiai, 2017 m. birželio 15 d., Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Vilnius □

1. Regina Akelienė, „Žmogus iš juodojo sąrašo“, *Lietuvos Rytas*, 1991.05.02.
2. „Congressmen Intercede for Exiled Lithuanian Bishop“, *Arlington Catholic Herald*, 1987.07.30
3. „House votes to urge respect for rights of Lithuanian Catholics“, *Long Island Catholic*, 1987.10.1.
4. Bill Keller, „Lithuanians Rally for Stalin Victims“, *The New York Times*, 1987.08.24
5. Terrence Downs, „City of Exiles: Those Who Can't Go Home Again“, *The Washington Post Magazine*, 1978.07.23.
6. Pat M. Holt, „Put a time limit on territorial disputes“, *The Christian Science Monitor*, 1982.05.05
7. Anthony Lewis, „Onward, Christian Soldiers“, *The New York Times*, 1983.03.10.; Tom Wicker, „Two Dangerous Doctrines“, *The New York Times*, 1983.03.15.
8. Charles Krauthammer, „Reluctant Cold Warriors“, *The Washington Post*, 1999.11.12.
9. V. Stanley Vardys and Judith Sedaitis, *Lithuania: The Rebel Nation* (Boulder, CO: Westview Press, 1997) 170
10. The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=19690>.
11. The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=1993>.
12. Michael R. Beschloss and Strobe Talbott, *At the Highest Levels: The Inside Story of the End of the Cold War* (Boston: Little, Brown and Company, 1993) 448.

Adolfo Damušio demokratijos studijų centro atidarymo akimirka.

LNB archyvo nuotraukos

ras ir kiti nuveikė nuo 1987 m. rugpjūčio 23 d. iki 1991 metų pabaigos, prireiktų daug daugiau laiko, negu man skirta. Mūsų veiklos laukas ir galimybės Lietuvai pasitarnauti nepaprastai praplito. Besiruodamas šiam pranešimui, radau informacijos centro telefoninių pokalbių sąrašą su Lietuva. Dauguma, o gal ir visi pokalbiai tame sąraše buvo su Lietuvos Laisvės Lygos ir Lietuvos Sąjūdžio atstovais. Vien 1988 metais tų pasikalbėjimų būta net 44. Mes darėme tų pokalbių įrašus ir jais besiremami skleidėme žinias Vakarų spaudai bei išeivijos lietuviams.

Jeigu 1988 m. kovo mėnesį mes išrūpinome 25 senatorių kreipimąsi į sovietų teisingumo ministrą, kad kun. A. Svarinskas būtų paleistas iš lagerio, tai jau 1989 m. birželio mėnesį tarpininkavome, Svarinsko susitinkant su JAV viceprezidentu Dan Quayle ir apsilykiant netoli Washingtono esančiame kalėjime. Jeigu iš pradžių rašėme ir skelbėme žinias lietuvių ir anglų kalbomis apie Sąjūdžio įsteigimą, tai vėliau jau padėjome organizuoti Vytauto Landsbergio, Broniaus Kuzmicko, Zigmo Vaišvilos, Arvydo Juozaičio, Kazimiero Uokos ir daugelio kitų susitikimus su Amerikos spaudos atstovais, politikais ir nevyriausybinėse organizacijų atstovais New Yorke, Washingtone ir kitur. Informacijos centras nebeapsiribojo religinės laisvės klausimais, nes kun. Pugevičiaus įsitikinimu, Lietuvos valstybinė nepriklausomybė bus geriausias garantas religinei laisvei. Užtat mūsų laiškų akcijos ir kita veikla pradėjo akcentuoti Nepriklausomybės atstatymo bylą, neapleidžiant ir religinės laisvės klausimų bei karitatyvinės veiklos – konteinerių siun-

paisant, kokį spaudimą išeiviai jam darė. Jam pirmiausia rūpėjo Gorbačiovo palaikymas. Su Busho nuomone sutiko dauguma Amerikos balsuotojų. 1990 m. balandžio mėn. „Wall Street Journal“ – NBC News apklausoje, kai buvo paklausta, kas svarbiau – draugiški ryšiai su Gorbačiovu ar parama Lietuvai – 61 procentas pasisakė už Gorbačiovą.⁹ Šio pranešimo pradžioje minėtas prezidento Busho 1991 metų birželio 13 d. susitikimas su Amerikos estų, latvių ir lietuvių atstovais dar kartą parodė, kad Busho paramą Baltijos šalims sąlygoja prioritetas apsaugoti Gorbačiovą. Bushas prakalboje pabaltiečiams pastebėjo, kad per pastaruosius 12 mėnesių jis buvo susitikęs su Baltijos šalių lyderiais net šešis kartus. Nepaisant to, pareiškime jis nedavė jokios vilties, kad Jungtinės Amerikos Valstijos greitai pripažins Baltijos šalių demokratiškai išrinktas valdžias. Vietoj to jis pasitenkino neaiškiomis frazėmis apie „laisvo apsisprendimo svajonę“, apie Baltijos tautų „aiškų ir neabejotiną norą būti laisvais“, apie „Baltijos šalių teisėtą aspiraciją“.¹⁰

Prezidentas Bushas Baltijos šalių nepriklausomybę pagaliau pripažino 1991 m. rugsėjo 2 d., atsilikdamas nuo daugiau kaip 30 šalių, kurios prieš Jungtines Amerikos Valstijas žengė tą žingsnį. Kartėlį sukėlė jo pasisakymas spaudos konferencijoje – kad Amerika visada rėmusi Baltijos šalių nepriklausomybę („the independence of the Baltic states“).¹¹ Bėda, kad per visą jo prezidentavimo laiką jis nė vieno karto taip aiškiai ir nedviprasmiškai nebuvo pasisakęs.

Iš šio pranešimo tikiuosi, kad susidarėte vaizdą, kiek ir kaip Amerikos lietuviai buvo užsianga-

DAINŲ ŠVENTĖS SPALVINGOSIOS ATŠAKOS

Astrida Petraitytė

Šiame, valstybės atkūrimo 100-mečiui skirta Dainų šventė išties išsišakojo, išsiskleidė dar nemaitytomis atšakomis.

Žinome pasaulio lietuvius gausiai atvykus, išiliejus į šventę. Surengtas ir specialus jų prisistatymas, įvardytas „100 Lietuvos veidų – sujunkime Lietuvą“: dar prieš prasidedant Dainų šventei, liepos 1-osios sekmadienį, Rotušės aikštė buvo paskirta jiems bei Lietuvos tautinėms mažumoms. Čia išsiskleidė įvairiausių valstybių (t.y. mūsų atstovų jose) paviljonai-palapinės, kur lankytojai ir specifiniais svečios šalies gardumynais pavaišinti (pavyzdžiui, Olandijos sūriu), ir informacine medžiaga apdovanoti ar apšviesti. Štai Vokietijos lietuvių paviljone Miuncheno bendruomenės vadovė Irma Petraitytė-Lukšienė (sutikta ir šiamečiame Santaros-Šviesos suvažiavime) man pasiūlė ekrane pažiūrėti filmuką apie Hiutenfeldo Vasario 16-osios gimnaziją...

Renginio pradžioje – kai trumpus šiltus sveikinimo žodžius tarė prezidentė Dalia Grybauskaitė ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenės (PLB) pirmininkė Dalia Henke, giedotas Lietuvos himnas – tarp šių paviljonų buvo net ankšta. Po to prasidėjęs koncertas žiūrovų taip pat nestokojo, nors jau buvo įmanu laisvai vaikštinėti, artėliau scenos prieiti. O susirinkusiuosius žavėjo ir kanklių ansamblis „Vaidilutė“ iš Australijos, ir Hiutenfeldo Vasario 16-osios gimnazijos šokėjai, „Vasariu“ pasivadinę, ir punskiečių choreografinis ansamblis „Jotva“, dar įvairiausi savieji iš svetur...

Tiesą sakant, koncertas ir mugės šurmulyms man buvo „papildomi malonumai“ – mat taikiau į Pasaulio lietuvių menininkų parodos, surengtos Rotušėje, atidarymą. Prieš pat šią ceremoniją užėjusi už scenos, išvydusi ant Rotušės laiptų gan gausiai besibūriuojančius, išgirdusi: laukiama Prezidentės, nutariau, kad brautis neverta, kažin ar bus įmanu ką matyti ir girdėti. Tad dar pasidairiau po paviljonus (štai ir bendra mūsų tautinių mažumų palapinė, kurioje stabtelėjau prie latvių, pinančių iš žolynų vainikus), pasigėrėjau atlikėjų entuziazmu scenoje, o jau po atidarymo kalbų užėjau į Rotušę, kurios abu aukštai paskirti parodai „Pasaulio Lietuva: kūrybos horizontai“. Šventinis šurmulyms dar jautėsi: ir lankytojų buvo gausu, ir kai kurie dailininkai stoviniavo prie savųjų darbų. Pažinau (ne asmeniškai) tik dailininkę iš Toronto, ten ir gimusią, Snaigę Šileiką – tiesa, pirmiausia esu ją išidėmėjusi kaip rašytojo, gana dažnai Lietuvą lankančio, Antano Šileikos antrąją pusę... O abstraktūs, sodrių spalvų dailininkės peizažai tikrai verti komplimento.

Akį paganyti, pasigrožėti, gal kai kur – skoniui neatitikus – tik probėgšmais žvilgtelti, o kai kur sustoti kontempliacijos akimirakai – ši turtinga paroda tikrai siūlo. Joje 53 autoriai iš 19 šalių prisista-

Ateities kartoms Neries upe išplukdoma Vydūno arfa.

A. Petraitytės nuotraukos

to ir tapybos, grafikos, ir juvelyrikos, ir skulptūros darbai.

Jau prieš ateidama buvau pasidomėjusi ir nustebusi: ši PLB kartu su Lietuvos dailės muziejumi (LDM) surengta paroda – tokia bendra, sutelktinė – tik antroji po dešimtmečius užtrukusios petraukos: išeivijos dailininkai yra kartu prisistatę 1988-aisiais. Įdomu, kad „šioje parodoje dalyvauja net trys dailininkai buvę prieš tris dešimtmečius vykusios parodos dalyviais. Tai Jūratė Batūra Lemke (Vokietija), Snaigė Šileika (Kanada) ir Eduardas Lapaitis-Vaitkunaite (Urugvajus).”*

(Beje, spėjau susipažinti – birželio pabaigoje, jau lyg ir pasibaigus parodai, bet dar jai kabant – su dar vienos 1988-ųjų metų parodos dalyvės kūrinių: Vytauto Kasiulio muziejuje eksponuotos Mildos Bartnikaitės-Spindler „Kasdienės istorijos. 1977–2002 m. grafika“. Darbai tarsi neturi nei formos, nei turinio efektingumo – jie dvelkia būtent kasdienybės, jos momentiškuo grauduliu. Ši nežinota autorė, pasirodo, solidaus amžiaus – gimusi 1921 m., dabar gyvenanti New Orleanse; į profesionalią dailę ji pasuko brandžiame amžiuje, išauginusi vaikus... O nepretenzingos šios dailininkės kasdienybės istorijos man taip savaime įsiterpė į margą mūsų išeivijos dailės panoramą...)

Parodos „Pasaulio Lietuva: kūrybos horizontai“ kuratorės – Vytauto Kasiulio dailės muziejaus vadovė, dailėtyrininkė Ilona Mažeikienė ir LDM vaizduojamosios dailės skyriaus vedėja Regina Urbonienė; koordinatorė – Jūratė Caspersen, PLB Kultūros komisijos pirmininkė.

Liepos 4-oji, trečiadienis, irgi išsiskleidė naują Dainų šventės atšaką – surengta Teatro diena, kuri įvardyta vydūniškuoju devizu „Sau, tautai, žmoniškai“. (O ir paskirta ji Vydūno 150-mečiui). Nuo pietų iki vakarų – dar palikus atokvėpį susiplanavusiems Ansamblių koncertą – vaidintojai iš įvairiausių Lietuvos kampelių (prisijungus ir Punsko lietuviams) rodė savo meną, gal labiau: bylojo prakilniais, pakiliais, įkvepiančiais žodžiais bent keliose scenose. Joms dalyviai priskirti tai teritoriniu, tai teminiu, tai amžiaus (jaunesnojo) principu, kiekvienai grupei taip pat suteikiant vydūniškąjį devizą – štai įsiminė (dėl entuziastingos dalyvių skauduotės jau finaliniame etape) Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos kolektyvų į(si)vardijimas „Žmonės gintaro šalies“ ar Dzūkijos ir Aukštaitijos vaidintojų džiaugsmas: „Mumyse yra pasaulio galės“...

Pradėjau nuo pradžių pradžios – ir laiko, ir vietos: 13-ą prisėdau Katedros aikštėje prieš Didžiąją sceną, kurioje pasirodė vaikų ir jaunimo kolektyvai – „Mes Lietuvos vaikai“. Gerai, kad nepražioplinau – turėjau galimybę suvokti, kad Plungės vaikų ir jaunimo kolektyvas „Saula“ (tik nesuprantu, kodėl žemaičiai aukštaitiška tarmybe pasivadinę), šventę pradėjęs, ją tarsi ir uždarė – jie kartu su keliais kitais kolektyvais vėl pasirodys toje pačioje scenoje šventės finale...

Plungiškiečiai vaikai (vadovų Sigitos Matulienės ir Romo Matulio įkvėpti) savo pasirodyme „Rašykime Lietuvai“ būtent ir „rašė laiškus“, vis pasitardami – ką? – ir surasdami galybę pagiriamųjų žodžių: čia ir švariausia žemė, ir skaniausias medus... Jei po pirmo pasirodymo mažieji artistai savo laiškus išsinešė, tai po baigiamojo nulipė nuo scenos įteikė žiūrovams

Nukelta į 5 psl.

Pasaulio lietuvių menininkų parodos epizodas

Scena iš spektaklio „Paskutinieji protėvių dievai“ pagal Vydūną

Uteniškų lėlių teatro spektaklis

– sėdėjusi arti, buvau tarp laimingųjų, mane apdovanojo kokia penktokėlė (viskas nutiko staigiai šurmulyje, nespėjau gerai ir išžiūrėti)... Kai jau grįžusi išsitraukiau Deimantės „KAS MAN YRA LIETUVA?“, tegu ir su gramatinėmis klaidelėmis, suvirpino širdį: „...gal Lietuva man yra šviežios žolės kvapas po lietaus...“ Na, tik nesakykit, kad vaikai išmuštruoti, kad vaidina – tikiu, noriu tikėti: nuoširdūs tie žodžiai, bent jau daugelio, o nuoširdūs jausmai kartais ir iš nuoširdžių žodžių gimsta...

Prie jaunimo scenos Katedros aikštėje neužtrukau – rūpėjo ne tik žvilgtelti, bet ir bent vieną kitą vaidinimą pažiūrėti dar keliose scenose, sutelktose – pradedant skveru prie Arkikatedros – Bernardinų sode. Prie rimtų, pakilių (neretai ir patetiškių – gal meniškai, gal nelabai) *suaugusiųjų* spektaklių perėjau po stabtelėjimo ties lėlių teatrų aikšte: nors pradžios ir nepamačius, Utenos kultūros centro teatro „Zuikis puikis“ spektaklis apie našlaitę Sigutę nesuteikė progos atlaidžiu šypsniu įvertinti „provincijos“ – išraiškingos kaukės ir „lėlės“

(pavyzdžiui, karksėdama praskrenda varna), įtaigus čia pat esančių dviejų muzikantų „įgarsinimas“ (kad ir mediniais šaukštais) sukūrė *tikrą* spektaklį.

Pažiūrėjus keletą vaidinimų pačiame Bernardinų sode, gal kai kada iš meninio lygio ir būt norėjusi pasišaipyt, bet priminus sau: tai ne tik ne profesionalai – tai mažų miestelių, net bažnytikaimių žmonės – kritiškumą pagarba, net žavėjimasis ir džiaugsmas pakeisdavo: dar gyva, į kultūrą besistiebianči mūsų provincija!

Štai būtent Vydūno pjesėms skirtose scenose („Žmogus – veiksnys kūrybos vyksme“) pamatyti Naujosios Akmenės liaudies teatro ir Pasvalio kultūros centro Saločių skyriaus – ir kaip susieina šių nutolusių gyvenviečių vaidintojai? – „Paskutiniai protėvių dievai“ (matyt, pagal pjesę „Jūrų varpai“), režisuoti Andrėjaus Gričiutės, nebylksėjo vaidintojų talentais, bet mistinio dėmens jam suteikė dvi juodos, vizualiai išraiškingos, nebylios figūros (internete susiradau: dailininkas – Evaldas Jasiūnas, dirbantis Šiau-

Plungės moksleiviai rašo laiškus Lietuvai

lių teatre). Arba Suvalkijos regiono scenoje („Mūsų siela gali dar aukščiau pakilti“) matytas spektaklis „Tėviškės keliu pareisiu“, na, ne profesionalų atliktas, bet režisierės Vitos Gvzdaitienės suburti juk ne pačios Marijampolės, o Liudvinavo (ir kokio jis didumo?) vaidintojai; jie nuoširdžiai dalijosi su mumis lietuviškomis bėdomis – štai kad ir girtuoklyste – ir pakilimo, *sugrįžimo namo* viltimi...

Mano mažlietuviškiems interesams buvo sukirbinti, iš anksto gavus žinią apie bendrą Jurbarko kultūros centro Konstantino Glinskio teatro ir (toliau – komplikuočiau įvardijimas) Mažosios Lietuvos Jurbarko krašto kultūros centro Smalininkų teatro spektaklį „Tiltai į tėviškę“, režisuotą Danutės Budrytės-Samienės. Nesupratau, kodėl spektaklis parodytas toje pačioje Suvalkijos regiono scenoje, bet jis nenuvylė. Vaidintojai ikūnijo realius personažus – ne tik savo krašto atstovus Vydūną, Lėnę Grigolaitę-Kondratavičienę, jos vyrą (bei jos likimą knygoje „Rojaus kelias“ aprašiusią Vokietijos žurnalistę Ullą Lachauer), bet ir visos Lietuvos dramatiškų li-

kimų reprezentantus (štai saviškių atiduoti sovietiniam teismui vidaus reikalų ministras Kazys Skučas ir saugumo departamento direktorius Augustinas Povilaitis, kiti veikėjai). Nors trumpais fragmentais, bet įtaigiai prieš mūsų akis buvo išdėliota Lietuvos istorijos mozaika – iki Kovo 11-ios ir Sausio 13-ios, po to atvilnijusios buitinio nepasitenkinimo bangos ir ją pergalinčio tikėjimo Nepriklausomybe... Prieš grįždama į Katedros aikštę Teatro dienos finalui, dar pažiūrėjau – nors ir padariusi užėjoje pertrauką – vieną kitą vaidinimą, visi jie kompaktiški, pusvalandžio nesiekiantys. Kai jau susiburta baigiamajam vaidinimui, keletas pavienių kolektyvų parodė – vis scenos gilumoje stovint „Vydūno arfai“ – savo spektaklių ištraukas. Štai Kalvarijos kultūros centro teatras pristatė patriarchą Joną Basanavičių („Pasaka apie Sūduvo ažuolą“, režisuota Kęstučio Krasnicko) ir kt. Plungiškiams mokiniams laiškus „parašius ir išsiuntus“, į sceną ir šalia jos buvo sukviesti visi vaidintojai, jų vadovai, šventės organizatoriai. Visų dalyvių atlikta, ko gero, dainos premjera – kompozitorės Nijolės Sinkevičiūtės nauja versija pagal Vydūno žodžius „Lietuva, brangi šalele“. Nors, tiesa, tai dar nebuvo pati pabaiga – simbolinė Vydūno arfa nuėsta iki Neries ir taip pat simboliškai išplukdyta (tarp dviejų baidarių) ateities kartoms... Čia jau sukosi jaunieji visų renginių vedėjai – patyrėme, kad tai Klaipėdos universiteto studentai, kuriuos Teatro keliu veda Valentinas Masalskis. Šis ilgametis didžiųjų scenų (Kauno ir Vilniaus) aktorius – ir šios Teatro dienos „Sau, tautai, žmonijai“ režisierius; kūrybinės komandos meno vadovė – Danutė Vaugauskaitė, dailininkas Jonas Arčiškaitis, direktorius – irgi Teatro žmogus Ramūnas Abukevičius. □

• www.vilniausrotuse.lt/index.php/lt/renginiai/pasaulio-lietuviu-meno-paroda-pasaulio-lietuva-kurybos-horizontai

Liudvinavo vaidintojai

BALZEKO LIETUVIŲ KULTŪROS MUZIEJUS

6500 S. Pulaski Rd., Chicago, IL 60629 • tel. 773-582-6500 • www.balzekasmuseum.org

Lietuvių kalba yra viena iš seniausių pasaulyje gyvuojančių kalbų, o lietuvių tauta nuo seno vadinama poetų tauta.

„Jau niekas tavęs taip giliai nemylės: žvilgsnis į Lietuvos poezijos šimtmetį“

Rugpjūčio 23 d., ketvirtadienį, 7 val. v.

Poetry Foundation, 61 W. Superior St., Chicago, IL

Kviečiame susirinkti ir Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 100-mečio proga kartu prisiminti geriausias lietuvių poetų eiles, kurios bus skaitomos lietuviškai ir angliškai. Renginio organizatoriai – Audrė Budrys Nakas ir Balzeko lietuvių kultūros muziejus.

Renginys nemokamas

Dailininko Adomo Galdiko jubiliejui – retrospektyvinės „Kūrybos briaunos“

1936–1937 metais sukurtas dekoratyvinis pano „Lietuva“ – pagrindinis naujosios parodos akcentas.

A. Vaškevičiaus nuotraukos

Algis Vaškevičius

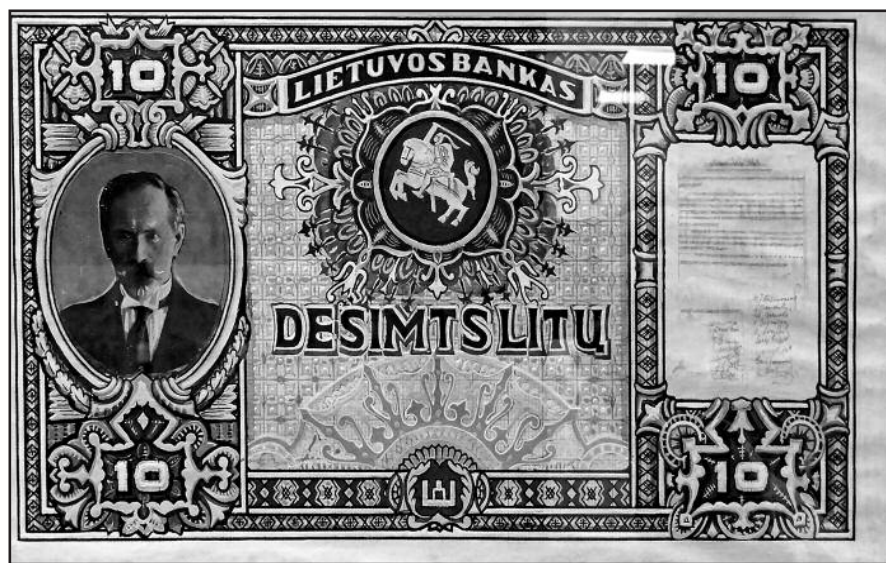
Šiomet minimos 125-osios garsaus lietuvių dailininko – tapytojo, grafiko ir scenografo Adomo Galdiko (1893–1969) gimimo metinės. Ta proga Kaune, Nacionalinio M. K. Čiurlionio muziejaus Paveikslų galerijoje surengta išsami, net du galerijos aukštus užimanti jo darbų retrospektyvinė paroda „Kūrybos briaunos“, kurioje galima pamatyti ir daug dailininko tapybos darbų, ir jo grafiką, ir scenografijos pavyzdžius.

Parodos rengėjai teigia, kad čia pristatomi kūriniai iš muziejaus rinkinių pradėdant pačiais ankstyvaisiais ir baigiant priverstinėje emigracijoje – Freiburgo ir amerikietiškuoju periodais sukurtais darbais. „A. Galdiką žinome kaip menininką, kurio kūryboje jaučiama įvairių XX a. meno krypčių įtaka. Ši paroda – tai galimybė prisiminti universalaus menininko darbus, žvilgsnį fokusuojant ties stilistinėmis bei skirtingų dailės sričių briaunomis.

Jose įvairiais raidos tarpsniais susipina simbolizmo, impresionizmo, *art deco*, ekspresionizmo, siurrealizmo, abstrakcionizmo, lietuvių liaudies meno įtakos. Lietuvių modernizmo puoselėtojo kūriniais būdingas cikliško principas – daugybės variantų ieškojimas, tapęs dailininko kūrybos būdu. Tarsi atkeliavę iš XIX a. kaimo kapinaičių, šventųjų, lietuviško peizažo motyvai atkartojami visuose kūrybos perioduose: tiek impresionistiniuose, tiek kubistiniuose. Sutinkami ekspresyvi fozizmo, futurizmo elementų turintys bei abstraktūs to paties motyvo variantai“, – rašoma parodos anotacijoje.

Adomas Galdikas gimė 1893 metų spalio 18 d. Mosėdžio valsčiuje Giršinių kaime, kuris dabar priklauso Skuodo rajonui. Jis mokėsi Palangos progimnazijoje ir Liepojos gimnazijoje, o tapybos mokėsi Petrapilyje bei Berlyne. Vėliau studijas tęsė Švedijoje, Italijoje ir Prancūzijoje. Dar studijuodamas laimėjo įvairius konkursus pašto ženklams, Prekybos ir pramonės banko, Garlaivių bendrovės akcijoms sukurti.

1923–1940 m. A. Galdikas buvo Kauno meno mokyklos grafikos stu-

Dailininkas kūrė ir litų banknotus

dijos vedėjas, o karo metais profesoriavo Kauno taikomosios dailės institute. Prasidėjus Lietuvos okupacijai, atsidūrė Šveicarijoje, Freiburgo mieste, kur 1946–1947 m. profesoriavo. Po to persikėlė į Paryžių, čia gyveno 1947–1952 metais, o 1952-aisiais išvyko į Jungtines Amerikos Valstijas ir apsigyveno New Yorke, kur 1969-aisiais ir mirė.

Per savo gyvenimą dailininkas sukūrė šimtus tapybos drobių, taip pat daug pašto ženklų, jis yra ir litų banknotų autorius, taip pat įvairių spektaklių scenografas. Jau nuo 1920-ųjų A. Galdikas dalyvavo dailės parodose Lietuvoje ir užsienyje, tarp jų ir JAV –

New Yorke (1954, 1956–1957, 1960–1961, 1963), Baltimorėje, Clevelande, Čikagoje, Philadelphijoje (visos 1963), Bostone (1963, 1965), Los Angeles (1965).

Jo retrospektyvinėje parodoje Kaune dabar galima išvysti ir garsųjį dailininko darbą – triptiką „Lietuva“, kuris Paryžiaus pasaulinėje parodoje 1937 metais gavo Didįjį prizą. Tai pagrindinis parodos akcentas – per karus ir sovietmetį muziejaus fonduose išsaugotas monumentalus dekoratyvinis pano. Šį darbą muziejui perdavė Lietuvos užsienio reikalų ministerija, o šalia jo lankytojai gali pamatyti ir nuotrauką iš parodos Paryžiuje 1937-aisiais, kurioje matyti triptikas.

Tarp Adomo Galdiko darbų – ir scenografija.

Parodą labai pagyvina šalia darbų esantys tekstai, kuriuose – ir A. Galdiko laiškų fragmentai, ir dailės kritikų nuomonės bei įvairūs pastebėjimai. Jie leidžia geriau suvokti dailininko pasaulėžiūrą, jo tapybos prioritetus. Taip pat eksponuojamos nuotraukos, kuriose įamžintas dailininkas, jo artimieji bei kolegos įvairių parodų ir kitų renginių metu.

Be to, A. Galdikas iliustravo knygas, piešė nemažai dekoracijų (vien Kaune jis sukūrė dekoracijas 17 Valsybės teatro spektaklių). Itin gerai žinomos ir įvertintos jo dekoracijos Vinco Krėvės dramai „Šarūnas“ – scenografijos maketo rekonstrukcija (aut. Irma Balakauskaitė) taip pat galima pamatyti naujojoje parodoje. Ši scenografija toje pačioje Paryžiaus parodoje irgi laimėjo aukso medalį. Čia yra ir daugiau scenografijos pavyzdžių iš Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejaus, taip pat scenovaizdžių ir kostiumų eskizai, dailininko sukurti litų banknotai ir pašto ženklai.

Daug A. Galdiko kūrinių yra įsigiję Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, taip pat Lietuvos dailės Vilniuje, Latvijos nacionalinis dailės, Jeu de Paume Paryžiuje, Žemaičių dailės, Žemaičių „Alkos“ ir kiti muziejai, jo darbų galima pamatyti Beatričės Kleizaitės-Vasaris mano galerijoje Marijampolėje. Nemažai jo kūrinių yra ir privačiose galerijose, kartais jie pardavinėjami aukcionuose. Ne vienas A. Galdiko darbas buvo parduodamas Vilniaus aukcionuose, o brangiausiai pastaraisiais metais – už daugiau kaip 13 tūkstančių eurų šiame aukcione 2012-aisiais parduotas tapybos darbas „Žydo Barucho portretas“.

Meno mėgėjams gerai yra žinomi tokie A. Galdiko kūriniai kaip „Trobelė pamiškėje“, „Piliakalnis“, „Grybautoja“, „Malda“, „Kapinės“, „Pajūry“, „Natiurmortas su lietuvių liaudies skulptūra“, „Beržoro šventorius“, „Vėjas“, „Bulviakasis“ ir kiti.

Savo kūrybinį kelią Adomas Galdikas pradėjo nuo grafikos. Dailininkas dirbo medžio ir linoraizinio, oforto, grotažo technikomis, sukūrė lakštines, iliustracines ir taikomosios grafikos darbus. Parodoje eksponuojami chrestomatiniai A. Galdiko kūriniai, o taip pat plačiai visuomenei mažiau žinomi ekspresyvi peizažai.

Nukelta | 8 psl.

ANTANAS A. JONYNAS

EILĖRAŠČIAI

Laimono Ciunio nuotraukos

Kalnai stirnoms bėgioti
uolos švilpikams slapstytis
šita naktis alkana

nesulaukia ašarų akys
tuštumoj riešutas noksta
vaikas į tamsą nueina

RAGTIME

Kiekvienas iš mūsų čia tampa duobkasiu savo
kokie puikūs tie restoranai
ir man nebėra nieko šventa jau nieko
suvirpa iš džiaugsmo širdis
tiktai perkusistas dar žaidžia
bet tai nekaltas žaidimas
„mes geriam kažkokią kauliukų degtinę“
tai reiškia bet tai neturi reikšmės
vaikystė tarytum šikšnosparnis
ir tie kur šiąnakt muzikuoja akacijų prietemoj
ir jie egzistuoja kaip nuojauta nuojauta nuojauta
kuri jau netenka prasmės

MANO BET TAVO

Mano ranka bet tavo kakta
mano žodis bet tavo klausia
mano lova bet tavo naktis
mano bet tavo

EILĖRAŠTIS

Apie ką tu galvoji mylima
mano kada tu juokiesi apie
nieką tu negalvoji

apie ką tu galvoji mylima
mano kada tu verki apie
save tu galvoji

KAŽKUR KITUR

Kažkur kitur yra automobilio durelių trinksėjimas
kažkur kitur
kažkur kitur yra drėgna nuo ryto žolė
kažkur kitur
kažkur kitur yra elektrinis traukinys savo ratais
gražiai suplojantis monetą kažkur kitur
kažkur kitur yra amžinai žaliuojantis miestas su
pilkais bendrabučiais kažkur kitur
kažkur kitur yra žvilganti kaip lakas jūra kažkur
kitur
kažkur kitur yra praviri balkonai kažkur kitur
kažkur kitur yra švarūs telegramų blankai kažkur
kitur
kažkur kitur yra mebliuoti kambariai dalykiniams
pokalbiams ir dalykinei meilei kažkur kitur
kažkur kitur yra stiklinė stipraus konjako kažkur
kitur
bet su savo pelėda nėra ko eiti į Atėnus

GIRTAS MĖNUO RUOŠIA MIRTINĄ VYNĄ

Girtas mėnuo
ruošia mirtiną vyną
girtos žvaigždės
jį pila į aukštas taures
ir skurdus
mūsų pobūvis tęsiasi

ŽAIDŽIAME KVAILĮ

Juos gabena laiveliais į žydrą į tolimą šalį
oranžiniai violetiniai debesėliai juos lydi
per sutvarkytą smaragdinę jūrą
gintariniai irkliukai panašūs į plunksnas
ir kinų vėduokles
mes tuo tarpu. žaidžiame kvailį

IŠTEISINTAS (BARABAS)

Esu vadinas gyvenu

vidurnaktis nubildantis tramvajus
per sandūras, ant bėgių ašmenų
negailėstingai pjaustomas gyvenimas

vėl prieš akis ir plentai ir palėpės
ilgai rūdijo apmaudas ir peilis
ir bailiui panorėjus man paliepus
užtenka gailėsčio nereikia meilės

o skrydžio iškamša šventųjų geismas
man skersgatvių tamsa beribis plotas
pasižiūrėkit kaip netenka laisvės
koordinacių nebežinantis pilotas

naktis teklysta te nebus to būsto
aš vėl girdžiu vidurnakčių balsus
ir kaip smagu ryte pabusti

aš gyvenu vadinas aš teisus

MEILĖS DAINA

Naktie miegok ant mano kelių
tyla graži
ji girdisi kai mes akis užmerkiame
kai į nesujudantį vandenį pažvelgiame
kai jį paliečia du sparnų šešėliai
(kokia švelni kokia švelni ranka)

mane naktie regėki didelį ir tamsų
tyla graži
ją skleidžia samanų išaugę
ją skleidžia žolės prasikalę pro lapus
ir mėnesienoje voratinkliai ištirpę
(kokie lengvi kokie lengvi plaukai)

skaidrius žodžius naktie kalbėk pro miegą
tyla graži
jinai apsieva lėtai apie rankas
gaivi lyg vėjas ji kažką užpildo
ir netikėtai prikelia kažką
(kokia šviesi kokia šviesi kakta)

Adomas Galdikas

A. Galdiko darbai puošia du Paveikslų galerijos aukštus.

A. Vaškevičiaus nuotr.

Atkelta iš 6 psl.

„Stilistinė grafikos raida glaudžiai susijusi su tapybos raida – tie patys motyvai kartojami ir grafikos darbuose, ir tapyboje. Pastarajai būdingas gaivališkas eksperimentavimas, ieškojimų srautas. Parodoje ir kūrybiniame palikime skaičiumi vyrauja temperos technika atlikti paveikslai. Greta pristatomi aliejinės tapybos pavyzdžiai, pakankamai reti A. Galdiko kūryboje portretai bei emigracijoje kurtos abstrakcijos“, – teigia parodos rengėjai.

Parodos anotacijoje teigiama, kad Adomo Galdiko kūriniai šiame muziejuje kaupiami sistemingai, pradedant pirmosiomis parodomis, o taip pat vėliau – karo metais bei sovietmečiu. Praėjus keletams metų po mirties, 1973-aisiais jo našlė Magdalena Draugelytė-Galdikienė padovanojo M. K. Čiurlionio dailės muziejui 96 abstrakčius peizažus, kuriuos autorius, pasitaręs su Vytautu Bičiūnu, buvo atrinkęs pervežimui į Lietuvą. Dar 66 abstrakcijų siuntą iš Švenč. Mergelės Marijos Nekalto prasidėjimo seserų vienuolyno Putname, Connecticute, 1991 m. atvežė garsioji meno mecenatė B. Kleizaitė-Vasaris. Adomo Galdiko palikimas, esantis Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje – vienas gausiausių: šiuo metu čia saugoma per 1000 jo kūrinių.

Menotyrininkė Laima Laučkaitė-Surgailienė apie A. Galdiko kūrybą rašė taip: „Jo romantinio ekspresionizmo stilius

pamažu darėsi vis abstraktesnis. Dar pokarinėje „Freiburgo serijoje“ jis tapė peizažus, kuriuose temperą liejo tarsi „šlapią“ akvarele – drąsiai ištirpindamas natūros formas, paversdamas jas temperamentingo potėpio gūsiams ir taip artėdamas prie dematerializuoto vaizdo. New Yorke (...) jau naudoja abstrakčias formas, kurios tik asocijuojasi su pusnių, šerkšno, nuogų medžių kamienų motyvais. (...)

Ekspresionistiškai tapytą kraštovaizdį, kurio plastinę schemą dailininkas atsinešė dar iš tarpukario, užgožia, nustelbia bedaiktė spalvingų dėmių, potėpio šuorų, dažo nutekėjimų griūtis. Koloritas, sudarytas iš liepsnojančių pašvaisčių, plytų raudonio, švytinčių oranžinių, sodriai žalių, rudų atspalvių, ryškaus mėlyno, kuria kaskart vis kitus akordus, vis kitaip neramias, audringas, grėsmingas dailininką persekiojančias kraštovaizdžio reminiscencijas.

(...) akivaizdus A. Galdiko bruožas – lanksčios, takios, tirpstančios, amorfiškos struktūros formos, kuriomis energingai užpildomas ištisas lakšto paviršius nepaliekant tuščių plotų. Taip formos ir yra spalvos, kurių deriniai ar, tiksliau, susidūrimai ir provokacijos sudaro kūrinių šerdį. Dažniausiai jiems būdingas dailininko pamėgtas atvirų, ryškių pagrindinių spalvų forte, tačiau yra siauresnės gamtos ieškojimų, kur derinami pavasariškai lakūs pilki, gelsvi, žydri atspalviai”.

Paroda „Kūrybos briaunos“ veiks Kauno paveikslų galerijoje iki spalio 7 dienos. □

Kultūros kronika

Lietuvių menininkė Lina Lapelytė dalyvavo viename pagrindinių Londono šiuolaikinio meno festivalių „Art Night“, kuriame pristatė performansą „Pirouette“. Lina Lapelytė yra profesionali smuikininkė, baigusi skulptūros magistrą studijas Karališkame Londono menų koledže. Jos performanso menu grįsta praktika yra artimai susijusi su muzika ir populiariosios kultūros, nostalgijos, lyčių stereotipų nagrinėjimu. Performansas „Pirouette“ – tai intymi senėjimo, fizinio kūno laikinumo, judesio bei trapumo refleksija. Šis kūrinys pagrįstas L. Lapelytės psichologinių ir fizinių drausmių tyrimu.

Niurnberge baigėsi festivalis „Talking about Borders“ („Kalbėjimas apie sienas“), kurio metu vyko tarptautinio šiuolaikinės dramaturgijos konkurso premijų įteikimo ceremonija. Tarp konkurso prizininkų – net dvi lietuvių dramaturgės. Antrąją vietą ir 2000 EUR premiją laimėjo Dovilės Statkevičienės pjesė „Dramblys“ (į vokiečių kalbą vertė Arna Aley). Trečioji vieta ir 1500 EUR premija atiteko Virginijai Rimkaitei už pjesę „Patina“ (į vokiečių kalbą vertė Claudia Sinnig). Konkurso laureatu tapo estų dramaturgas Karl Koppelmaa už pjesę „Singing green“. „Talking about borders“ konkursą lydi festivalis, pristatantis šalių viešnių teatrą, literatūrą ir muziką. Šių metų festivalio, vykusio birželio 28 – liepos 1 dienomis, programoje – konkurso laimėtojų sceniniai skaitymai, pokalbiai su dramaturgais, teatro pasirodymai, koncertai.

Birželio 28 d. Izraelyje nugriaudėjo kasmetinė, visą naktį trunkanti ir tūkstančių žmonių į gatves suburianti Tel Avivo miesto šventė „White Night“. Joje pasirodė ir Lietuvos atstovas – šiuolaikinio cirko artistas Konstantin Kosovec. Konstantin Kosovec – cirko atlikėjas, oro akrobatikos bei akrobatikos ant stulpo mokytojas. Savo karjerą pradėjo 2006 m. nuo ugnies šou, žongliravimo bei manipuliacijos lazdomis. Šioje srityje Konstantinas pasiekė aukštą, tarptautinėje ugnies artistų bendruomenėje pripažintą lygį, kaip atlikėjas ir mokytojas dalyvavo tarptautiniuose ugnies festivaliuose. Siekdamas aukštos pasirodymų kokybės, Konstantinas nuolat tyrinėja įvairias judesio technikas – kovos menus, akrobatiką, šiuolaikinį šokį, oro akrobatiką.